

Utrecht'ten Tilsit'e İngiltere'nin Akdeniz Politikası

İsmail ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İİBF
ismailsahin@karabuk.edu.tr

Öz

Bu çalışmanın amacı, Utrecht Antlaşması ile Tilsit Antlaşması arasında geçen süre zarfında İngiltere'nin Akdeniz politikasını araştırmaktır. Çalışma, bu amaç doğrultusunda Akdeniz dünyasında meydana gelen önemli gelişmelerden hareketle hazırlanmıştır. Bu kapsamda çalışmanın sınırları 1713 Utrecht Antlaşması ile başlamış ve 1807 Tilsit Antlaşması ile sona ermiştir. Bu zaman aralığında İngiltere'nin Akdeniz'de egemenlik kurma çabaları Fransa ile giriştiği mücadeleler kapsamında ele alınmıştır. Hindistan'ın İngiliz egemenliğine girmesiyle Akdeniz dünyasının İngiltere açısından daha da kıymetlendiği tezinden hareket eden çalışma, İngiltere'nin bu süreçte Akdeniz'de statükoyu koruma yönünde bir siyaset takip ettiğini iddia etmiştir. Ek olarak İngiltere'nin, Akdeniz'de hâkim konuma gelmesiyle, Akdeniz'i olası tehditlerden uzak tutmaya ve bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bir siyaset takip etmeye çalıştığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, İngiltere, Mısır, Cebelitank, Hindistan, Tilsit, Utrecht

From Utrecht to Tilsit: Mediterranean Policy of the Great Britain

Abstract

The aim of this study is to investigate the Great Britain Policy towards Mediterranean during 18th and at the beginning of 19th century. The study is prepared from the important developments that have occurred in the Mediterranean world. In this context, the limits of the study starts with the Treaty of Utrecht in 1713 and ends with the Treaty of Tilsit in 1807. This study emphasizes Great Britain's power struggles with France in the Mediterranean among this period. Starting from the hypothesis of the Mediterranean became even more valuable for Great Britain after the British rule began in India, the study claims that Great Britain followed a foreign policy to maintain the status quo.

Keywords: Mediterranean, Great Britain, Egypt, India, Gibraltar, Tilsit, Utrecht

Giriş

Ortaçağ sonrası Avrupa’da yaşanan iktisadi ve siyasi dönüşüm kıta devletleri arasında kıyasıya bir mücadele başlatmıştır. Merkantilist iktisat politikaları, deniz aşırı sömürge edinme ihtiyacını artırırken, bu arayış yeni ulaşım güzergâhlarının keşfine önemli katkılar sağlamıştır. Uluslararası ticaretin önceki asırlara göre daha sistemli bir hale geldiği yeni ekonomik yapının belirleyici unsuru askeri güç olmuştur. Fakat bu askeri güç içerisinde donanmanın ayrı bir yeri olmuştur. Nitekim deniz aşırı sömürge elde etme mücadelesinde donanma tartışmasız en baskın faktördür. Avrupa’da yaşanan; ticaret, teknoloji, askeri ve diplomasideki değişim ve birikim 18. yüzyıldan itibaren İngiltere’yi büyük devlet rütbesine çıkartmaya başlamıştır. Çalışmanın birinci kısmı bu sürece ayrılmıştır. Bu bağlamda İngiltere’nin büyük devlet olma süreci anlatılmıştır.

Çalışmanın kalan kısmı Akdeniz üzerine yoğunlaşmıştır. Akdeniz’in uluslararası ilişkilerin ve ticaretin gelişimi içindeki yeri ve önemi ele alınmıştır. Bunun dışında, Akdeniz’in stratejik açıdan önemli noktaları; Mısır, Malta ve Süveyş Kanalı’na değinilmiştir. İngiltere açısından kıymeti tartışılmaz bir sömürge olan Hindistan’ın üzerinde durulmuştur. Çalışma, İngiltere’nin Akdeniz siyaseti kapsamında Kıbrıs’a özel olarak eğilmiş ve İngiltere’yi Kıbrıs’ı işgal etmeye iten nedenleri sorgulamıştır. Çalışmada yerli ve yabancı birçok birinci el kaynak kullanılmıştır. Arşiv vesikalarından veyahut bu vesikaları kullanan eserlerden ağırlıklı olarak faydalanılmıştır. Son söz olarak çalışma, günümüzde olduğu gibi geçmişte de uluslararası güç mücadelesinde Akdeniz’in mühim bir rol oynadığı sonucuna varmıştır.

İngiltere’nin Büyük Güç Olması

17. yüzyıla damgasını vuran Fransız üstünlüğü, takip eden yüzyılın başlarından itibaren Avrupa’da sarsılmaya ve yerini İngiltere’ye bırakmaya başlamıştır. Westphalia ile başlayan ve Utrecht ile sonuçlanan bu süreçte XIV. Louis Fransa’sı Avrupa Kıtası’nda etkin bir hegemonya tesis etmiş ve bu bağlamda güç denge sisteminin belirleyici aktörü olmuştur. Fakat 18. yüzyılın hemen başında ortaya çıkan İspanya Veraset Savaşları, Fransa’nın bu belirleyici gücünün yitirilmesine yol açarken, savaşlara son vermek üzere toplanan kongrenin ardından imzalanan Utrecht Antlaşması ile İngiltere Avrupa’da yükselişe geçmiştir.¹ Gelenekçi ve muhafazakâr Tory’lerin iktidarında Nisan 1713 tarihinde imzalanan Utrecht Antlaşması ile İngiltere kendi kaygılarını büyük ölçüde giderebilmeyi başarabilmişti. Habsburg Hanedanı’nın evrensel bir tehlikeye dönüşmesinden endişe duyan İngiliz siyasetçiler için önemli olan, Fransa, Avusturya ve İspanya başta olmak üzere bir ahtapot misali Avrupa’nın genelinde kolları bulunan bu hanedanın etkisinin ve nüfuzunun kırılmasıydı.

¹ Luigi Federzoni, “Hegemony in the Mediterranean”, *Foreign Affairs* 14/3, (1936): 391-392.

Bu endişenin bir uzantısı olarak 1711 yılının Kasım ayında İngiltere Dışişleri Bakanı Bolingbroke, " Avusturya hanedanı Britanya'nın kötü cini olmuştur"² diye açıklama yapmaktan çekinmemişti. Büyük bir askeri başarının ardından gelen diplomatik girişimlerin sonucunda imzalanan Utrecht Barışı'yla İngiltere korkulu rüyası haline gelen bu ahtapotun kollarını kesmeyi başarmıştı. Bu aynı zamanda İngiltere'ye büyük devlet olma yolunun açılması anlamına geliyordu. İngiltere, siyasi ve ticari rakiplerini bir anlamda saf dışı etmişti. Aslında bir bakıma bu durum, İngiltere'nin deniz aşırı imparatorluklardan rahatsızlık duymasından kaynaklanıyordu. Hollanda'nın Utrecht şehrinde İngiltere, Fransa, Hollanda, Savoy, İspanya ve Prusya arasında imzalanan antlaşmayla İngiltere hem siyasi hem de ticari amaçlarına büyük oranda yaklaşmıştı. Fransa'nın Avrupa'daki üstünlüğü sona ererken, İspanya Monarşisi taksim edilmişti. Belki de daha önemlisi, Fransa ve İspanya donanmasının denizlerdeki üstünlüğü sonlandırılmıştır. İngiltere'nin en büyük ticari rakiplerinden Hollanda Cumhuriyeti'nin ticari gücü kırılmış, donanması İngiliz deniz filosunun küçük bir ortağı haline getirilmiştir.³ Neticede İngiltere yüzyılın başında girişmiş olduğu mücadeleyi kazanmış ve güç dengesini kendi lehine çevirmeyi başarabilmiştir.

Tüm bunların yanında İngiltere, yeni kurulan düzende Avrupa'nın başlıca ticaret yollarını kontrolüne almanın yanı sıra, Avrupa'yı çevreleyen denizlerde önemli stratejik mevkiiler kazanmış ve buralarda egemenliğini sağlamlaştırmıştır. Akdeniz'in kilidi Cebelitarık ve onun muhafızlarından Minorca Adası bu önemli mevkiilerin başında geliyordu. İngiltere'nin bir taraftan Cebelitarık'ı diğer taraftan Balear Adaları'ndan Minorca'yı ele geçirmesi, kendisine rakipleri karşısında Akdeniz'de açık bir üstünlük sağlamıştır.⁴ Genel olarak değerlendirildiğinde atılan adımların birçoğu İngiltere açısından makul bir siyasetin sonucu olarak görülebilir. Zira İngiliz siyaseti büyük ölçüde İngiliz ekonomisinin bir ürünüydü. Bu nedenle İngiltere'nin ulusal çıkarı bir anlamda onun ticari menfaatleriyle özdeşleşmişti. Bu nedenle İngiliz siyasetine yön verenler, salt sömürgeler elde etmekten ziyade ticari üsler ve imtiyazlar kazanmanın daha akıllıca bir davranış olacağı üzerinde durmuşlardır. Utrecht'le bu perde aralanmıştı ama henüz her şey istenilen ölçülerde gerçekleşmemişti. İspanya, Fransa ve Avusturya'nın hegemonyası kırılmıştı fakat bundan sonrası için önemli olan 1713'te kurulan yeni dengenin idame ettirilmesi ve kazanımların korunmasıydı. Gitgide deniz aşırı bir imparatorluğa dönüşmeye başlayan İngiltere için elzem olan Avrupa'da İngiliz çıkarlarını baltalayacak gelişmelerin yaşanmamasıydı. Bunlar; Utrecht Antlaşması'yla sağlanan yeni düzenin yıkılması, İngiltere'nin ticaretini sekteye uğratabilecek girişimler ve

² Derek Mckay, H.M. Scott, Büyük Güçlerin Yükselişi 1648-1815, (çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011), s. 84.

³ Mckay, Scott, s. 118-119.

⁴ Federzoni, s. 389-390.

genel barışı tehdit edebilecek olaylar şeklinde genelleştirilebilir. Sayılanlardan birinin meydana gelmesi durumunda İngiliz dış politikası yıkılan düzeni yeniden tesis etmekle yükümlü kılınmıştı. İngiltere'nin Avrupa'da arzulanı, kendi dışındaki devletleri meşgul edecek ve büyük bir savaşa yol açmayacak küçük sorunlardı. Böylece, hiçbir devlet İngiltere'nin ayağına dolaşmayacaktı.

18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde patlak veren Yedi Yıl Savaşları (1756-1763), İngiltere'nin büyük güç olma yolunda karşılaştığı en çetin sınavlardan biri olmuştur. İngiliz kabinesinin başında bulunan Yaşlı William Pitt (1707-1778) için gerçekleştirilmesi gereken tek hedef vardı: Fransa'nın gücünü kırmak ve onu deniz aşırı yerlerde etkisiz hale getirmek.⁵ İngiliz donanmasının operasyonel üstünlüğü ve başarılı abluka uygulama stratejisi onu rakiplerinden daha güçlü ve başarılı kılmıştı. Donanmanın bu özelliği sayesinde İngiltere, Fransa'yı, hem sahil şeridinde hem de deniz aşırı sömürgelerinde başarılı deniz savaşlarıyla iyice zayıflatmayı başarmıştı. Fakat, Fransa halâ Avrupa'nın en güçlü kara ordusuna sahipti. Fransa'nın tek başına Avrupa'nın sınırlarını değiştirebilme kapasitesi İngiltere'nin uykusunu kaçırmaya yetiyordu. Bu nedenle İngiltere, Prusya'nın Almanya'da Fransa'ya karşı yürüttüğü savaşa tüm gücüyle destek vermişti. Fransa, böylece, bir taraftan denizlerde İngiltere ile diğer taraftan karada İngiltere destekli Prusya ile eş zamanlı bir mücadeleye girmiş oldu.

Yedi Yıl Savaşları, tüm taraflar için büyük ölçüde risk-kazanç hesabına dayanıyordu. Bu nedenle ittifaklar arasında geçişler dönemin ana özelliğidir. İngiltere, Fransa'nın Avrupa'yı egemenliği altına alma arzusuna tüm olanaklarıyla karşı çıkmıştı. İngiltere'nin ulusal çıkarının merkezinde, Avrupa'nın tek bir güç tarafından yönetilmemesi siyaseti yer alıyordu. Bu anlayış çerçevesinde Avrupa'da etkin bir güç dengesinin oluşmasını destekliyordu. Zira güç dengesi İngiliz dış politikasının ezeli ve ebedi prensiplerinin başında geliyordu. İngiliz siyasetçiler bu konuda hemfikirdi sadece yöntem konusunda aralarında bir tartışma yaşanıyordu. Liberaller, İngiltere'nin ancak güç dengesi fiilen tehdit edildiği zaman devreye girmesini ve ancak tehdidi bertaraf edecek süre kadar işe karışmasını savunmuşlardı.⁶ Buna mukabil liberallerin karşısında yer alan muhafazakârlar, İngiltere'nin ana görevinin sadece güç dengesini korumak olmadığını, aynı zamanda ona şekil vermek olduğunu iddia etmişlerdi.⁷ İngiltere'nin genel siyaseti asker olmaktan ziyade tüccar olmak üzerine inşa edilmişti ve bu bağlamda barışa giden yolun ticaretten geçtiğine dair güçlü bir inanış vardı. Özellikle merkantilist iktisat politikaların geçerli olduğu dış ticaret fazlasına dayanan ekonomik sistemde deniz aşırı ticaret daha önemli bir hal almıştı. Bir ada ülkesi olan İngiltere'nin zenginliğinin gerçek

⁵ McKay, Scott, s. 234.

⁶ Henry Kissinger, *Diplomasi*, (çev. İbrahim H. Kurt, 10. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011), s. 65.

⁷ Kissinger, s. 65.

kaynakları ticaretten elde ediliyordu. O nedenle bu ülkenin ticaret ve deniz gücü birbirine bağımlı hale geldiğinden donanmanın askeri olmaktan ziyade ekonomik bir anlamı vardı. Savaşlar sırasında Fransa'nın Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Choiseul çok yerinde bir tespitte bulunmuştu.

Avrupa'nın şimdiki durumu içinde kıta üzerindeki güç dengesini belirleyecek olan, sömürgeler, ticaret ve bunun bir sonucu olarak deniz gücüdür. Avusturya Hanedanı, Rusya, Prusya Kralı ancak ikinci sınıf güçlerdir; ticaretçi güçlerden yardım görmeden savaşa giremeyen herkes gibi.⁸

Her iki ülke de, Fransa ve İngiltere, büyük güç olmanın genel kuralının bilincinde, uzun soluklu bir çatışmanın içine girmişlerdi. İkisi de deniz aşırı toprakların sağladığı ticari faydanın peşindeydi ve bu amaçla güçlü bir donanma edinmişlerdi. Büyük güç olma uğruna verilen savaştan İngiltere galip çıkmayı başarmıştı. İngilizler başarılı kara ve deniz savaşları sayesinde Fransızlara ağır darbeler vurmuşlardır. Karada, Prusya üzerinden Fransa'ya geçit vermeyen İngiltere, Akdeniz ve Atlantik limanlarında Fransız donanmasına uyguladığı ablukayla da denizlerde üstünlüğü ele geçirmişti. İngiliz Başbakan Pitt, ülkesinin başarılarından söz ederken, "Amerika Almanya'da fethedilmiştir"⁹ sözleriyle İngiltere'nin Almanya'da ne kadar stratejik bir iş çıkardığından gururla bahsetmiştir.

Yedi Yıl Savaşları sonucunda İngiltere, ileriki yüzyıllarda kendisinden fazlasıyla söz ettirecek kazanımlar elde etmiştir. Her şeyden önce, Fransa'nın hegemon güç olma arzusu törpülenmiştir. Kuzey Amerika ve Hindistan'da Fransa'nın sömürge gücü rakip olmaktan çıkarılmıştır. Hindistan'da İngiliz hâkimiyeti sağlam biçimde tesis edilmiştir. Bu kazanımların yanı sıra, Batı Afrika, Karayip ve Filipinler'de İngilizler önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Böylece İngiltere, Avrupa'daki siyasi güçlerin uğruna kıyasıya mücadele verdikleri Avrupa'nın değerli yerlerinden çok daha kıymetli toprakları hâkimiyeti altına almıştır.¹⁰ Bu tarihten sonra İngilizler idare altına aldıkları bu yerlerde kendi egemenliklerini kurmak için ellerinden geleni ardına koymayacaktır. Bilhassa bu yerler arasında Hindistan İngiliz hazinesine yaptığı katkılardan dolayı giderek İngiltere'nin gözbebeği konumuna yükselecektir.

Risk/kazanç analizlerinin yapıldığı bir dizi savaştan sonra İngiltere uluslararası pazarlara ulaşmada önemli avantajlar kazanmıştır. Gelişme kutbunun Fransa'dan İngiltere'ye geçmesini sağlayan etkenler sayesinde; İngiltere'nin devlet gelirleri artmış, ihracat olanakları genişlemiş ve dış ticaret dengesi tartışmasız şekilde İngiltere lehine dönmüştür. Tüm bunlar 1763 itibarıyla İngiltere'nin dünya ticaretinde kazandığı egemen konumun

⁸ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (çev. Birtane Karanakçı, 12. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010), s. 152.

⁹ McKay, Scott, s. 234.

¹⁰ Kennedy, s. 153.

bir sonucuydu.¹¹ Hatta 1774 yılında Amerika'nın kaybı bile İngiltere'nin egemen konumunu zayıflatıcı bir etki yaratmamıştır. Amerika'nın kaybı İngiltere'yi daha dikkatli bir dış siyaset izlemeye itmiş olabilir. Fakat araştırmalar ekonomik olarak İngiltere'nin bu durumdan kazançlı çıktığına işaret etmektedir. İngiltere'nin Amerika ile var olan ticaretinin artarak devam ettiğini ve muazzam bir ticaretin ortaya çıktığını iddia eden kaynaklar yönetim giderlerinden kurtulmanın Londra'ya ciddi avantajlar sunduğunu belirtmişlerdir.¹² Buradaki önemli nokta, İngiliz dış politikasının yeni itici gücünün Endüstri Devrimi olduğudur.

Tezgâhların bir bir fabrikaya dönüştüğü bu yeni ekonomik düzenin istikrarlı bir şekilde çalışabilmesi için serbest ticaret koşullarına ihtiyaç duyuluyordu. Diğer bir ifadeyle, merkantilizm Endüstri Devrimi'nin ortaya çıkardığı yeni ekonomik koşulları yönetebilecek bir sistem olmaktan çıkmıştı. Bu nedenle, ihracat ve ithalatın daha serbestçe yapılabileceği, gümrük duvarlarını azaltacak düzenlemelerin yapılacağı yeni bir dış ticaret rejimine duyulan ihtiyaç giderek artmıştı. 1776 yılında Fransa Maliye Bakanı Turgot ısrarla bu yeni durumu Kral XVI. Louis'e anlatmaya çalışmıştı. İsrarı, görevden alınmasına neden olan Bakan hakkında Kral XVI. Louis şöyle yazmıştı: "Mösyö Turgot'un büyük şikâyetleri var. Yenilik taraftarlarına göre İngiltere'den daha çok İngiliz olan bir Fransa'ya ihtiyacımız var."¹³ İngiltere'nin sanayi hamlesiyle başlayan iktisadi dönüşümün yeniden şekillendirdiği siyasi ortamda uluslararası ilişkiler de yeni bir anlam kazanmaya başlamıştı. İngiltere'de başlayıp tüm dünyayı orta vadede etkisi altına alan yeni sistem büyük oranda kabuk değiştirmişti ve bu yönüyle eskisine meydan okumaya başlamıştı.

Merkantilizmi esas alan korumacı ve tekelci ekonomik yapılar tartışılmış ve bu yapılar ciddi eleştirilere maruz kalmıştı. Hükümetin özel yasalarla üretimden pazarlamaya kadar ekonominin tüm alanlarını kontrol altında tuttuğu iktisadi sisteme yönelik tenkitler "Laissez-faire" deyimiyile sloganlaşmıştı. Serbest ticaretin savunuculuğunun giderek yaygınlaşmaya ve ticaretin kısıtlanmasının çürümenin nedeni olarak görülmeye başladığı yıllarda İngiltere 1688 Devrimi'yle başta Fransa olmak üzere rakiplerine neredeyse bir asırlık bir fark atmıştı. Krizohedonizmin egemen olduğu iktisat çağında İngiltere'nin uyguladığı merkantilist politikalar diğer ülkelerden zaten farklılık arz ediyordu. Ticari merkantilizm olarak adlandırılan bu politikanın özünde İngiltere'nin dış ticaret yoluyla zenginleşmesi düşüncesi vardı.

Başka bir ifadeyle söylenecek olursa, İngiltere'de zenginliğin kaynağı olarak ticaret görülmüş ve bu nedenle ticarete, özellikle de, mamul mal ticaretine

¹¹ Immanuel Wallerstein, *Modern Dünya Sistemi III*, (çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarı Yayınları, 2011), s. 94.

¹² Wallerstein, s. 94.

¹³ Wallerstein, s. 97.

önem verilmiştir. Thomas Mun (1571-1641), David Hume (1711-1776) ve Adam Smith (1723-1790) gibi önemli düşünürler dış ticaretin yol açacağı zenginlik üzerinde durmuşlardır. Özellikle son ikisi, serbest ticaretin gerekliliğini savunmuş ve uluslararası ticaret üzerindeki merkantilist sınırlamaları mahkûm etmişlerdir.¹⁴ Üretim, Pazar ve zenginlik arasında doğru orantı kuran Adam Smith, bir ülkenin servetinin artmasını üretkenliğine bağlayarak, pazarların önemine vurgu yapmıştır.¹⁵ 1688 yılında yaşanan devrimle İngiltere, egemenliği kral ile parlamento arasında paylaştırmanın yanı sıra, gelecekteki tüm hükümdarların Protestan olmasını zorunlu kılmıştı.¹⁶ Bu yönüyle devrim; Monarşinin, Kilise'nin ve Lordlar Kamarası'nın büyük ölçüde belini kırmıştır.¹⁷ Yaşanan devrim, İngiltere'nin dış politikasında da önemli değişimler meydana getirmiş ve bunun bir sonucu olarak askeri, diplomasi ve donanma konularına eskiye oranla daha fazla kaynak ayrılması kararlaştırılmıştır..

İngiltere'nin Fransa'nın hegemonyasını kırma mücadelesinin, 1815 Viyana Kongresi'ne kadar sürdüğü söylenebilir. Bu tarihe kadar, her iki devlet birbirlerine karşı ellerindeki tüm kozları paylaşmışlardır. 1797 yılında Napolyon'un İngiltere ile ilgili sözleri konuya açıklık getirmesi bakımından önem arz etmektedir. Napolyon şöyle demişti: "Çabalarımızı donanmamızı güçlendirme ve İngiltere'yi yok etme amacı üzerinde yoğunlaştıralım. Bunu başardık mı, Avrupa ayaklarımızın altındadır."¹⁸ Fransa'nın Napolyon komutasında muazzam bir kara ordusu vardı ve bu ordu büyük ölçüde tüm Avrupa'yı tek başına dize getirmeyi başarmıştı. Fakat deniz gücü aynı ölçüde zaferlere ulaşabilecek ölçüde değildi. İngiltere açısından ise durum tam tersiydi. Bu nedenle Fransa, İngiltere'yi alt edebilecek yeni stratejiler geliştirmek için kafa yormaya başlamıştı. Nihayetinde Napolyon, Fransa-İngiltere dengesini değiştirebilmenin yolunun Mısır'dan geçtiğine kanaat getirmiş ve bu amaçla 1798 yazında yaklaşık 31.000 askerle Mısır'ı işgal etmiştir. İngiltere'nin Akdeniz'deki zayıflığını fırsata çevirmenin peşinde koşan Fransa, Mısır'ın işgaliyle Levant'a, Osmanlı İmparatorluğu'na ve Hindistan yoluna hâkim bir konum kazanacağını hesaplamıştı.¹⁹ Napolyon'un Mısır seferinin ardından Akdeniz tüm hızıyla yeniden uluslararası politikanın gündemine girmiş ve İngiltere bu tarihten sonra Akdeniz ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bunun en önemli nedeni Hint ticaret yolunun güvenliğidir. İngilizler, Mısır'ın işgali sonrası,

¹⁴ Mark Skousen, *İktisadi Düşünce Tarihi, Modern İktisadın İnşası*, (çev. M. Acar, E. Erdem ve M. Toprak, 6. Baskı, Ankara: Adres Yayınları, 2014), s. 43.

¹⁵ Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, (çev. Murat Belge, 12. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), s. 160-163.

¹⁶ Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, (çev. Hamit Çalışkan, 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları 2012), s. 464.

¹⁷ David Parker (ed.), *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, (çev. Kemal İnal, Ankara: Dost Kitabevi, 2003), s. 92-93.

¹⁸ Kennedy, s. 164.

¹⁹ Kennedy, s. 164.

Hindistan yolunun güvenliğine, bu bağlamda Doğu'da yaşanan siyasi gelişmelere ehemmiyet vermeye²⁰ ve bölgesel güç dengesinin Hint ticaret yolunu riske sokmayacak şekilde bozulmamasına dikkat eder olmuştur. Amerikan'ın bağımsızlığı Hindistan'ın vazgeçilmezliğini artırırken, Hindistan'ın İngiltere nazarında yükselen önemi Akdeniz'i bilhassa Doğu Akdeniz'i kıymetlendirmiştir.

Batılı güçler ile Osmanlı Devleti'nin ilişkilerini bütünüyle değiştirecek yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülebilecek bu hadisenin en önemli sonuçlarından birisi, İngiltere'nin İstanbul'daki büyükelçiliğinin İngiliz dış politikası bakımından çok değerli bir yer olarak görülmeye başlanmasıdır. Zira Haziran 1804'de büyükelçilik Levant Kumpanyası'ndan alınarak, esas görevi siyaset ve diplomasi olan salt bir hükümet aracı haline getirilmiştir.²¹ Bu durum şüphesiz, Yakındoğu coğrafyasını ilgilendiren diplomatik satranç oyununda İngiltere'nin bu tarihten sonra etkili bir taş olarak boy göstereceğinin habercisiydi.

Hindistan'ın Kapısı Mısır

Antik Çağ'ın en büyük medeniyetlerinden biri olan Mısır; verimli toprakları ve jeopolitik konumu nedeniyle tarih boyunca birçok devlet ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Coğrafi konumundan dolayı asırlar boyunca Hindistan-Akdeniz-Avrupa ticaret yollarını kontrol eden Mısır, bu özelliğini Coğrafi Keşifler çağına kadar sürdürmüştür. Keşifler Çağı'ndan itibaren Avrupalı tüccarların Ümit Burnu üzerinden eski dünyayla ticaret yapmaya girişmeleriyle Mısır'ın dünya ticaretindeki önemi göreceli olarak azalmıştır. Doğu ile Batı arasında bir köprü vazifesi gören Mısır, Fransa Kralı XIV. Louis'den beri üzerinde planlar yapılan stratejik bölgelerin başında geliyordu. Kral, Fransa'nın Levant'taki çıkarları bakımından Mısır'ın Fransız kontrolünde olmasını savunmuştu.²² Avrupalı güçlerin, özellikle Fransa ve İngiltere, Hindistan'da hâkimiyet kurmalarıyla birlikte Mısır yeniden ticari açıdan değerli bir coğrafyaya dönüşmeye başlamıştı. Bu gelişmenin temel nedenlerinden biri, Kızıldeniz'in ayrıcalıklı konumuydu. İskenderiye'den başlayıp Hindistan üzerinden Uzakdoğu'ya ulaşan geniş ticaret yolunda Kızıldeniz kilit bir role sahipti. Ancak Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı topraklarına katmasından beri Kızıldeniz Hristiyan gemilerine kapatılmıştı. O nedenle, özelde Hindistan, genelde tüm Güney Doğu Asya'da Avrupalıların giderek artan ticareti Kızıldeniz üzerinden geçen eski ticaret yolunun açılmasını kârlı ve gerekli kılmaya başlamıştı. Bilhassa Fransız ve İngiliz tüccarların 18. yüzyıl boyunca Kızıldeniz ticaretinden pay almak için ciddi bir mücadelenin içine girdiği görülmüştür. 1774 yılında Bengal Genel

²⁰ Edouard Driault, *Napoleon'un Şark Siyaseti*, (çev. Köprülüzade M. Fuad, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), s. 68.

²¹ Christine Laidlaw, *Levant'taki İngilizler*, (çev. Hakan Abacı, İstanbul: Alfa Kitabevi, 2014), s. 45.

²² Alfred C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, (çev. Çiğdem Erkal İpek, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013), s. 218.

Valisi Warren Hastings, Osmanlı Devleti'nin tüm yasaklarına rağmen Süveyş'e ticari gemiler göndermeyi göze almıştı.²³ Bu tarihten itibaren İngiliz tüccarların Doğu Hint Kumpanyası vasıtasıyla yasaklara aldırılmayarak Mısır'a mal sevkiyatında buldukları bilinmektedir. Böylece, Kızıldeniz ticareti geliştikçe Mısır'ın önemi İngiltere nezdinde artmaya başlamıştır. Kızıldeniz trafiğinin artması karşısında 1779 yılında sert tedbirler almak zorunda kalan Osmanlı Devleti, bu doğrultuda İngiliz gemilerinde görevli olanları tutuklamış ve böylece ciddiyetini ortaya koymuştur.

Bu tedbirlerin ardından İngilizlerin bir süreliğine Mısır ısrarından vazgeçtikleri görülmüştür. Bu defa, İngilizlerden arta kalan boşluğu Fransızlar doldurmak için çaba harcamışlardır. Nitekim 1760'ların ortalarından itibaren Marsilyalı tüccarlardan oluşan bir baskı grubu, peş peşe gelen hükümetleri Mısır'ı alıp burada bir koloni kurmaya zorlamışlardır.²⁴ Ancak bu durumdan rahatsız olan İngiltere Hindistan'daki çıkarlarının zarar göreceği endişesiyle 1785 yılında Mısır'a, bir önlem olarak George Baldwin'i genel konsolos sıfatıyla atamıştı. Bu maksatla Baldwin'e iki önemli görev verilmişti. Bunlar, Mısır'ın yerel beyleriyle anlaşarak Hindistan ile İngiltere arasında Mısır üzerinden bir iletişim yolu açmak ve Mısır'da Fransız etkisini ortadan kaldırmak olarak özetlenebilir.²⁵ Yerel beylerle ilişkiler önemliydi. Zira merkezi hükümetin tüm tedbirlerine rağmen, yerel beyler yabancı tüccarlarla işbirliği yapabiliyor, böylece İstanbul'un almış olduğu önlemleri boşa çıkartabiliyordu. Uzun yıllar Levant Kumpanyası'nda komisyonculuk yapan Baldwin Mısır'a Konsolos olarak atanmadan önce Kıbrıs ve Akka'da görev yapmıştı. Bu nedenle olsa gerek ki, her fırsatta Mısır'ın İngiltere için ne derecede önemli olduğunu vurgulayarak, burasının İngiltere kontrolünde olmasını savunmuştu. 1785 yılında Baldwin fikirlerini hayata geçirebilecek fırsatı yakalamıştı. Baldwin'in işlerinin Londra'da yaver gittiği söylenemez çünkü İngiliz Hükümeti Mısır'daki konsolosluğu gereksiz ve masraflı bularak 1793 yılında kapatma kararı almış ve 1795'te de Baldwin'i, biraz gecikmeli de olsa, görevinden azletmişti. İngiliz Hükümeti, bu kararın ne kadar yanlış olduğunu Napolyon'un 1798 yılında Mısır'ı işgal etmesiyle iyice anlayacaktı. İşgal, Mısır'ın ticari öneminin yanında onun politik önemini de bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın son çeyreğinde tarih önünde çetin bir sınavdan geçiyordu. Küçük Kaynarca Antlaşması ile bir taraftan Rusya Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü iyiden iyiye tehdit etmeye başlamışken, Güney'de İran Basra'yı işgalle meşgul oluyordu. Bu iki tehdide yüzyılın sonunda bir de Fransa eklenmişti. Rusya, geleneksel dış siyaseti bağlamında adım adım

²³ Wood, s. 220.

²⁴ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, (çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi, İstanbul: Sabah Kitapları, 1995), s. 69.

²⁵ Wood, s. 225.

Karadeniz’de ilerlerken, öte taraftan Balkanları ateş topuna çevirmek için konsolosları vasıtasıyla var gücüyle çalışıyordu.²⁶ Yaşanan tüm bu gelişmeler kaçınılmaz olarak Osmanlı Devleti’ni Avrupa diplomasisinin içine çekmiştir. Padişah III. Selim, uluslararası arenada olan biteni daha yakından takip etmek amacıyla Avrupa başkentlerinde sürekli elçilikler kurma kararı almış ve “ad hoc” diplomasiden sürekli diplomasiye geçiş yapmıştır.²⁷ Sürekli diplomasiye geçişle birlikte, Osmanlı Devleti Avrupa güç dengesi sistemi çerçevesinde hareket etmeye başlamıştır.²⁸ Bu minvalde ilk daimi elçi olarak Yusuf Ağâh Efendi’nin Londra’ya tayini oldukça manidardır. Her ne kadar Mısır işgali Osmanlı-Fransa ilişkilerini bozmuşsa da bunun uzun süreli olmadığı söylenebilir.

1802 yılında Amiens’de imzalanan barış antlaşmasından sonra iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmeye başladığı bilinen bir gerçektir. Napolyon’un askeri başarılarının ardından gelen “Yenilmez Fransa İmajı”nın Osmanlı yöneticileri üzerinde ciddi etki yarattığı ve bu nedenle iki devlet arasındaki ilişkilerin stratejik hesaplardan dolayı hızlı bir gelişme gösterdiğini tarih kaynakları ortaya koymaktadır.²⁹ Fransa-Osmanlı yakınlaşması İngiltere’yi ciddi manada rahatsız etmiş ve İngiltere’nin Osmanlı topraklarıyla yakından alakadar olmasını sağlayacak yeni politikaların oluşmasını tetiklemiştir.³⁰ Söz konusu yakınlaşmadan rahatsızlık duyan bir diğer ülke Rusya olmuştur. Rusya, ulusal çıkarının bir gereği olarak bölgede etkin bir Fransa’nın olmasını kendi menfaatlerine aykırı görmüştür. Bir başka ifadeyle, gelinen noktada Fransızların kaybı, Rusların kazancı olarak hesaplanmıştır.

1762 yılında II. Katerina’nın Çariçe olmasından bu yana, Rusya-Fransa ilişkileri bulutlu bir havaya bürünmüştü. Rusya’nın Osmanlı Devleti aleyhine izlemiş olduğu genişleme siyasetinin, bu topraklarda kapitülasyonlardan itibaren önemli ekonomik çıkarlar kazanmış Fransa’ya zarar verme ihtimali çok yüksekti. Bu sebepten dolayı Küçük Kaynarca Antlaşması Fransa’yı bir hayli rahatsız etmişti. Nitekim antlaşma Rusya’ya önemli kazanımlar sağlamıştı. Bunlar içinde belki de en önemlileri, Rusya’nın Karadeniz ticaretinde söz sahibi olmaya başlaması ve bu denizde güçlü bir donanma kurma imkânına kavuşmasıydı.

Karadeniz’de yaşanan bu değişikliğin Avrupa’daki güç dengesini tümüyle altüst edebileceği kaygısı korkunun ana kaynağını oluşturuyordu. Söz

²⁶ Palmer, s. 64.

²⁷ Timuçin Kodaman, Ekrem Yaşar Akçay, “Kuruştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22, (2010): 83.

²⁸ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, “Bir Avrupa Diplomasi Merkezi Olarak İstanbul 1792-1798 Dönemi İngiliz Kaynaklarına Göre”, *Osmanlı I, Yeni Türkiye Yayınları*, (1999): 664.

²⁹ Bkz.: Driault, a.g.e.

³⁰ Konuyla ilgili geniş bir çalışma için bkz: Namık Sinan Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi Osmanlı Diplomasisinin İzinde*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014).

konusu kaygıyı daha da önemli kılan, Fransa dışında hiçbir büyük gücün Rusya lehine değişmeye başlayan Karadeniz güç dengesinin yarattığı bu yeni duruma karşı koyacak pozisyonda bulunmamasıydı. Bu tarihlerde İngiltere boğazına kadar Amerika'nın sorunlarına gömülmüştü ve onun için Yakındoğu hala çok az siyasi ve ekonomik anlam taşıyordu.³¹ Karadeniz, Kafkaslar ve Balkanlar olmak üzere üç koldan Osmanlı topraklarına saldıran Rusya, Avrupa ve Amerika'da meydana gelen olayları tez zamanda fırsata çevirmenin peşindeydi.

Amerika'nın bağımsızlığı sürecinde birbirleriyle doğrudan olmasa da dolaylı bir biçimde savaşıyan İngiltere ve Fransa 1778 yılına geldiğinde artık büyük bir deniz ve sömürge savaşının içine sürüklenmişlerdi. Avrupa'da ortaya çıkan bu kötü tablodan istifade eden Rusya, 21 Mart 1779 tarihinde Kırım'ı Osmanlı Devleti'nden koparıp, 19 Nisan 1783 tarihinde ise Karadeniz'in jeopolitik açıdan ayrıcalıklı bu toprağını ilhak etmişti. Konuyla ilgili olarak bir Rus diplomatın yapmış olduğu açıklamalar yukarıda bahsi geçen durumu doğrular niteliktedir. Diplomat o tarihlerde şöyle yazmıştı: "Şimdi Fransa'nın orduları daha da önemlisi parası yok. Harekete geçmeden önce iki üç senelik bir nefes alma sürecine ihtiyacı var. O zamana kadar işi [Kırım'ı] bitiremeyeceksek, bu işe hiç girişmemek çok daha yerinde olur."³² Fransa'nın askeri ve mali sıkıntılarının yanında, Osmanlı topraklarında ortaya çıkan hâkimiyet mücadelesine gerekli desteği verememesinin önemli bir diğer nedeni, Paris'in geleneksel Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikasını yüksek sesle sorgulamasıdır. XIV. Louis'den bu yana Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanacağı düşüncesi 18. yüzyılın ortalarından itibaren Fransa'da daha da güçlenmiştir. Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Saint Priest, Osmanlı İmparatorluğu'nun eninde sonunda parçalanacağını, bu nedenle Fransa'nın Doğu'daki çıkarlarını korumak adına Mısır'ı işgal etmesini önermişti.³³ Bunun yanında 1780'lere gelindiğinde Rusya ile Avusturya arasında Osmanlı İmparatorluğu'nu taksim eden planlar yapılmaya başlanmıştı.

1780 yılında Çariçe Katerina'nın özel danışmanı ve aynı zamanda Dışişleri Bakanı A. A. Bezborodko'nun hazırladığı plan 1781 yılında her iki hükümdar tarafından kabul edilmişti.³⁴ Rusya'nın Kırım'ı işgal edip Karadeniz'e yerleşmesinden başlayıp, Yunan takımadalarından bazılarını işgal edip Akdeniz'de hâkimiyet kurmasına kadar bir dizi eylemi içeren plan Avusturya'ya Belgrad, Bosna gibi Balkanlarda geniş topraklar vadeliyordu. Dolayısıyla 18. yüzyılın bitmesine çeyrek kala yaşanan Kırım Krizi, Yakındoğu'yu şekillendirecek yeni denkleme Rusya faktörünü tüm

³¹ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu, 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, (çev. İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), s. 24.

³² Anderson, s. 30.

³³ Anderson, s. 30.

³⁴ Hugh Ragsdale, "Evaluating the Traditions of Russian Aggression: Catherine II and the Greek Project", *The Slavonic and East European Review* 66/1, (1988): 94.

açıklığıyla gözler önüne sermişti. Ters taraftan bakılacak olursa, Rusya'nın kazanımları Fransa'nın kayıplarına eşdeğer olduğundan, Fransa'nın geleneksel Yakındoğu politikasını yeni bölgesel aktörlere göre revize etmesi gerekliliğini ortaya koymuştu. Yeni denklemde Fransa'nın öncelikli hedefi Karadeniz'i Fransız tüccarlarına açmaktı. Zira, Rusya'nın tek başına bu pastayı sahiplenmesi mutlak kazanç formülasyonunda Fransa'nın bölgesel etkisini daha da zayıflatacaktı. Fakat Fransa'nın bu ısrarı bir türlü sonuç getirmeyince, Fransa hem hoşnutsuzluğunun hem de çıkarlarının bir göstergesi olarak Rusya'ya yaklaşmış ve Ocak 1787 tarihinde Rusya ile bir ticaret anlaşması imzalayarak tavrını net olarak göstermişti. Fakat bu anlaşma konjoktürel siyasetin ticari kaygısından doğmuştu. Bu nedenle kısa süreli olmaya mahkûmdu.

İngiltere açısından her şey doğal seyrinde ilerliyordu. İngiliz siyaseti için bu tarihlerde önemli olan, düşman Fransa'nın her koşulda zarar görmesiydi. Başka bir ifadeyle, Fransa'nın düşmanlığı, Rusya'yı dost kılıyordu. Zaten, 18. yüzyılın son demlerine kadar İngiliz hükümetleri doğru dürüst Yakındoğu'yla ilgilenmemişler ve tabii olarak buralarda Rus yayılmacılığından tedirginlik duymamışlardı. Fakat Amerikan Bağımsızlık Savaşı ile başlayan süreç, Avrupa merkezli dünyada uluslararası ilişkilerin yeniden şekillenmesini sağlayacak birtakım iç dinamikleri beraberinde getirmişti. Devletler arasındaki hesaplar, algılar ve ittifaklar farklılaşmaya, dostlarla düşmanlar yer değiştirmeye başlamıştı. İngiltere, Amerikan savaşı münasebetiyle Fransa'yla sıkı bir mücadelenin içine girdiği bir dönemde, Çarice Katerina'nın deniz gücüne sahip Avrupalı güçlerin İngiltere'ye karşı tavır almasında oynadığı mühim rol ve arkasından Fransa ile 1787 yılında imzaladığı ticaret anlaşması Londra'yı şaşırtmıştı. 1791 yılında Osmanlı ile Rusya arasında baş gösteren Özi Krizi (Ochakov), İngiltere'nin tüm dikkatini Yakındoğu'ya yöneltmesine neden olmuştur. Gelişmelerin seyrine bakıldığında Özi Krizi'nin, İngiltere'nin Yakındoğu siyasetinde bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Hatta birçok araştırmacı "Doğu Sorunu"nun başlangıcı olarak bu krizi işaret etmiştir.³⁵ Fransa'nın devrim nedeniyle iç meseleleriyle uğraştığı bir zaman diliminde patlak veren Özi Krizi, İngiltere'yi hiç olmadığı kadar telaşlandırmıştır.

Bug ve Dinyester haliçlerine hâkim olan Özi Kalesi'nin Rusya tarafından ele geçirilmesi, Polonya'nın Akdeniz ve Karadeniz ticaretini baltalayacağı için bölgede güçlü bir Polonya arzu eden İngiltere'nin hiç işine gelmemiştir.³⁶ Polonya ile ilgili kaygıların yanında İngiltere Başbakanı Pitt, Osmanlı Devleti'nin geleceğini Rusya'nın belirleyeceğini ve böylece Avrupa güç dengesinin yok edileceği endişesi taşıyordu.³⁷ İngiltere'nin temel beklentisi, aslında, Karadeniz'de Rusya'nın Polonya ve Osmanlı Devleti tarafından

³⁵ Allan Cunningham, "The Oczakov Debate", Middle Eastern Studies 1/3, (1965): 209-211.

³⁶ Anderson, s. 36.

³⁷ Cunningham, s. 219-220.

dengelenmesiydi. Ancak Özi Krizi'yle bu denge bozulmuştu. Bu düşünceyle İngiltere Rusya'dan kriz öncesi duruma geri dönülmesini talep etmişti fakat Rusya bu isteği olumlu bir şekilde yanıtlamamıştı. 1792 yılında imzalanan Yaş Antlaşması'yla Rusya Özi Kalesi'ni tüm baskılara rağmen egemenliğine almayı başarabilmişti. Bu krizin bazı önemli sonuçları olmuştur. Birincisi, İngiltere Yakındoğu sorunlarıyla daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. İkincisi, Rusya'nın bir yandan Karadeniz'deki gücü artmış, diğer yandan yakın gelecekte Avrupa'yı uğraştıracak ciddi bir güç olacağı anlaşılmıştır. Üçüncüsü, Balkanlar üzerinde, ileride, Osmanlı-Avusturya ve Rusya rekabeti yaşanacağını sinyalleri verilmiştir. Dördüncüsü, İngiltere'de Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması ya da bu devletin kaderine terk edilmesi şeklinde iki ana tartışmanın temelleri atılmıştır. Son olarak beşincisi, İngiltere'de Rusya'ya karşı şüphecilik ve güvensizlik dönemi başlamıştır.

19. yüzyılın eşiğinde Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşanan gelişmeler, yaklaşan yüzyılda Akdeniz dünyasında İngiltere, Rusya ve Fransa'nın çıkar mücadelesine girişeceğini müjdeliyordu. Kısa bir aranın ardından devrim Fransa'sının tüm hızıyla yeniden oyuna dâhil olması ve 18. yüzyılın başlarından beri kaybettiği sömürgelerini ve prestijini tekrar kazanma arzusu Fransa'yı Akdeniz'de çılgın fetihler yapmaya itmmişti. Bu bağlamda, İtalya, Malta, Yunan Adaları, Mısır ve Suriye, Fransız ordularının birer kurbanı olmuştu. Tüm bu girişimlerin önemli bir maksadı vardı: İngiltere'yi mahvetmek. Bu amaç için öncelikle doğrudan İngiltere'nin işgali düşünülmüştü fakat en kestirme yolun İngiliz sömürge yollarının ele geçirilmesi olduğuna karar verilmişti. Doğu Akdeniz'de İngiliz donanmasının bulunmayışı bu kararın alınmasında etkin olmuştu. Ayrıca Mısır üzerinden Hindistan'a ulaşılarak bu bölgede İngiltere'ye zarar verilmesi Londra'yı sarsacak önemli bir gelişme olarak düşünülmüştü. Napolyon Bonaparte Ağustos 1797'de, "İngiltere'yi mahvetmek için Mısır'ı ele geçirmemiz gerektiğinin farkına varacağımız günler çok uzak değil" diye yazmıştı.³⁸ Dolayısıyla Fransa'nın Mısır seferi büyük ölçüde, "İngiltere'yi Hindistan'da işgal etmek için" planlanmıştı. Bu durum, haliyle Akdeniz'de büyük bir güç değişimini de beraberinde getirecekti. Planların yaver gitmesi durumunda, İngiltere'nin uğruna önemli uğraşlar verdiği Avrupa-Kızıldeniz-Hindistan ekonomik hattının tüm zenginlikleri Fransa'nın kontrolüne girecekti. Mısır'ın işgali, bu özelliğinden ötürü Yakındoğu tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Avrupalı güçler, Haçlı Seferleri'nden bu yana, belki de ilk kez, tüm güçleriyle Akdeniz'de hâkimiyet kurma mücadelesi içine girerek, bölgeyi uluslararası ilişkilerin ana gündemine taşımışlardır. Özi Krizi ile başlayıp Mısır İşgali'yle zirveye tırmanan gerilimin sonucunda ortaya çıkan güç mücadelesi, günümüze kadar devam eden sorunların başlangıcı olarak düşünülebilir.

³⁸ Anderson, s. 43.

Akdeniz'in uzun bir aranın ardından yeniden güç terazisinde yerini almasıyla başlayan süreçte, jeopolitik ve stratejik açıdan bölgede önemli konumdaki yerlerin ehemmiyeti giderek artmaya başlamıştı. Cebelitarık'tan başlayıp Kıbrıs'a kadar uzanan birçok ada, liman, geçit vb. gibi Akdeniz'de dengeleri değiştirebilecek stratejik noktaların ele geçirilmesi büyük güçlerin birer hedefi haline gelmiştir. Bu güçler içinde İngiltere'nin başı çektiği söylenebilir. İngiltere, Napolyon'un Mısır işgaliyle bölgede yaratılan büyük tehditten ötürü, Hint ticaret yolunu riske etmeyecek hamleler yapmaya başlamıştır. Belki burada şu nokta belirtilmelidir. İngiltere'nin temel politikası, 18. yüzyılda kazandıklarını 19. yüzyılda korumaya çalışmaktır. Kısacası statükonun muhafaza edilmesidir.

Hint ticaret yolu uğruna İngiltere, başlangıçta Fransa ile Mısır'da savaşmış, ardından Doğu Akdeniz'in kapısı konumundaki Malta'yı 1800 yılında topraklarına katmıştır. 12 Ocak 1816 tarihinde İngiliz Parlamentosu'nda yapılan bir tartışmada Malta'nın Mısır ve Hindistan endişesinden dolayı ele geçirildiği söylenmiştir.³⁹ Zaten Napolyon da bu amaç için Mısır'dan önce Malta'yı işgal etmiştir. Nihayetinde her iki devlet de Hindistan'ı kontrol etmek için Malta'yı, ve Mısır'ı işgal etmişlerdi.⁴⁰ İngiltere yaklaşık yüzyıl boyunca Fransa ile sürdürdüğü mücadeleyi kazanmayı bilmiş ve Akdeniz'de hâkimiyetini tesis etmeyi başarabilmişti.

İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında İstanbul'da imzalanan 5 Ocak 1799 tarihli ittifak antlaşmasının onuncu maddesi Levant ve Akdeniz'de Fransa'nın ticari gücünün yok edilmesini karara bağlamıştı.⁴¹ Bu maddenin başarıya ulaştığını söylemek mümkündür. Çünkü, Napolyon Savaşları sırasında Fransızlar Akdeniz'de neredeyse ticaretten tamamıyla dışlanmıştı ve tek bir ticari haneleri dahi kalmamıştı.⁴² 1823 yılındaki ticari mübadele yasasıyla birlikte İngiltere'nin merkantilist politikaları terk etmesi İngiliz tüccarların bölgede daha aktif bir rol oynamasına yol açmıştı. Diğer bir ifadeyle, söz konusu yasadan sonra İngilizlerin Akdeniz'de etkileri daha da artmış ve böylece Osmanlı ile İngiltere arasında hem politik hem de ticari bağların gittikçe yakınlaşması sonucunu doğurmuştur.

Endüstri Devrimi sonrası dünya pazarlarına açılma ihtiyacı İngiliz ulusal çıkarlarının başında geliyordu. Bu amaca ulaşabilmek için önem verdikleri deniz gücü sayesinde dünya pazarlarını hâkimiyeti altına alabilmeyi uzunca bir mücadelenin ardından başarabilmişlerdi. Alman filozof Friedrich Hegel'in (1770-1831) İngilizler hakkında kaleme aldığı cümleler konuyu en iyi şekilde özetlemiştir.

³⁹ *The Parliamentary Debates From the Year 1803 to the Present Time*, (Hansard, Vol. XXXII, 1816), s. 398-399.

⁴⁰ Desmond Gregory, *Malta, Britain, and the European Powers, 1793-1815*, (London: Associated University Press, 1996).

⁴¹ *The Parliamentary History of England From the Earliest Period to the year 1803*, (Hansard's Parliamentary Debates, Vol. XXXVI, 1820), s. 311.

⁴² Wood, s. 254.

Maddi varoluşu ticarete ve sanayiye dayanır ve İngilizler dünyaya karşı uygarlığın misyonerleri olma ağırlığını ve sorumluluğunu üstlenmiştir. Çünkü ticari ruhları onları her denizi ve karayı geçmeye, talep yaratmaya ve girişimi teşvik etmeye ve her şeyden önce ticaret için gerekli koşulları – yani, hukuksuz bir şiddet yaşamının terk edilmesi, mülkiyete saygı ve yabancılara kibarlık- yerleştirmeye iter.⁴³

Özgürlük, ticaret ve barış arasında sıkı bir ilişki kuran İngilizler için barışı sağlayacak yegâne unsur ticaretin serbestleştirilmesi ya da en azından tehdide veya kesintiye uğramamasıydı. Bu noktada önemli olan İngiliz ticaret gemilerinin kesintisiz bir şekilde yollarına devam etmeleriydi. Hint Okyanusu'ndan Atlantik Okyanusu'na kadar, tüm deniz yolları İngiltere açısından dokunulmaz olmuştur.⁴⁴ Bu dokunulmazlığa bölgede yer alan Fırat ve Dicle gibi önemli nehirleri de eklemek doğru olacaktır.

Fransız tehlikesinin bertaraf edildiği tarihlerde Karadeniz'in kuzeyinde İngiltere'yi meşgul edecek yeni bir tehlike doğmak üzereydi. Rusya'nın Tuna ve Karadeniz ticaret yollarını bir bir kontrol altına almaya başlaması, Balkanlar üzerinden Akdeniz'e inme çabaları ve ayrıca Kafkasların güneyine sarkarak İran'ı ele geçirme girişimleri 19. yüzyılın ortalarında İngiltere'yi endişe sürükleyen önemli gelişmelerin başında gelmekteydi. İngiliz çıkarları ile bu çıkarları tehdit eden Rusya arasında tampon bir ülke konumundaki Osmanlı Devleti'nin giderek güç kaybetmesi İngiltere'nin kaygısının daha da artmasına yol açmıştı.

1774 yılından itibaren tüm gücüyle Kafkasya'da topraklarını genişletmeye çalışan Rusya'nın sınırları Doğu Anadolu'ya dayanmıştı. Fakat, Napolyon'un 1804 yılında kendini imparator ilan etmesi ve Avrupa'da Fransız hegemonyasını tesis etmesinin yaratmış olduğu tehlike nedeniyle Rusya'nın bu sessiz ilerleyişine kimse ciddi manada tepki göstermemişti. Bu tepkisizliğin önemli bir nedeni Fransa'ya karşı oluşturulan koalisyon güçlerine Rusya'nın da katılmış olmasıydı. Güç dengesinin hassas, devletler arasındaki ittifakların da değişkenlik arz ettiği bu süreçte, III. Selim ile Fransa arasındaki yakınlık, İngiltere ile Rusya arasında kısa süreli bir ittifak doğurmuştur. Napolyon tehlikesi doğrultusunda şekillenen bu ittifakın temel amacı; Fransa'nın Akdeniz'de hâkimiyet kurmasını önlemektir. Rus ve İngiliz tehdidi karşısında Fransa'dan uzaklaşmak durumunda kalan Osmanlı Devleti'nin bu yeni diplomatik hamlesinden oldukça memnuniyet duyan İngiltere, Ekim 1805'te imzalanan Rus-Türk İttifak Antlaşması'nın devamı hususunda elinden geleni ardına koymayacağını taraflara iletmişti.

⁴³ Ernle Bradford, *Akdeniz Bir Denizin Portresi*, (çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2004), s. 385.

⁴⁴ John B. Hattendorf, *Naval Policy and Strategy in the Mediterranean: Past, Present, and Future*, (London: Frank Cass, 2000), s. 37-39.

Fakat kısa zaman sonra, Rusya ile Osmanlı Devleti Tuna Prensliklerinden dolayı karşı karşıya geldiler. Savaş çanlarının çalmaya başladığı Eylül 1806'da İngiltere'nin arabuluculuğu savaşı ancak Ekim'e kadar erteleyebildi.⁴⁵ İngiltere'nin en büyük kaygısı bu iki devlet arasındaki savaşın ortak düşman Fransa'nın ekmeğine yağ süreceği ve Fransa karşısındaki güçlerin zayıflayacağı endişesiydi. Fransa'nın İstanbul Elçisi Sébastiani'nin Padişah nezdinde kazanmış olduğu nüfuzdan kuşkulanan İngilizler de Rusya'ya destek olmak amacıyla bir filoyla Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Adalar mevkiinde gövde gösterisinde bulunmuştu. Ayrıca diplomatik bir tepki olarak İngiltere Büyükelçisi İstanbul'u terk etmişti. Fakat her iki hamleden de bir sonuç alınamamıştı. İngilizler bu defa Mart 1807'de İskenderiye'ye kısa süreli bir çıkartma yapmışlarsa da, burada da aradıklarını bulamadılar.⁴⁶ İngilizlerin İskenderiye çıkartmasının başardığı tek şey, Mısır halkını Mehmet Ali Paşa etrafında birleştirmek olduğu söylenebilir.⁴⁷ Sonuç olarak 1798 yılında Osmanlı ve Rusya'nın Fransa'ya karşı İngiltere, Avusturya ve Napoli Krallığı tarafından oluşturulan II. koalisyona katılmasının⁴⁸ oluşturmuş olduğu olumlu hava kısa zamanda yerini toz bulutuna bırakmış oldu.

Yaşanan bu hadiselerin yanında İngiltere'yi asıl şoke eden gelişme Rusya ile Fransa arasında Temmuz 1807'de imzalanan Tilsit Antlaşması olmuştur. 1807 yazında Rus ordusunun Fransız ordusu tarafından Friedland meydan muharebesinde ağır yenilgiye uğratılması karşısında Çar I. Aleksandr Napolyon ile başa çıkmanın mümkün olamayacağına kanaat getirmişti.⁴⁹ Yapılan antlaşmaya göre; Rusya Doğu Avrupa'da, Fransa Batı Avrupa'da hâkim olacaktı. İki imparator Avrupa'yı aralarında ikiye pay etmişlerdi. Ayrıca, Fransa Rusya'nın Osmanlı ve İsveç yönüne genişlemesine müsaade edecekti. Bu sayede Rusya'nın önündeki engeller kaldırılmış oluyordu. Antlaşma temelde İngiltere'ye karşı yapılmıştı ve bu bağlamda Fransa'nın İngiltere'ye karşı uygulamış olduğu kıta ablukasını Rusya'nın da tatbik etmesi kararlaştırıldı. Bu hüküm uyarınca Rusya, İngiliz mallarının kendi ülkesine sokulmasını yasakladı.⁵⁰ Tilsit Antlaşması ile, İngilizler Rusya, Osmanlılar da Fransa tarafından terk edilmiş oldu. Antlaşma, Osmanlı Devleti'nin bundan sonra mevcudiyetini muhafaza edemeyeceğini açıkça ortaya koymuştur.⁵¹ Bu tarihten sonra İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasına tam anlamıyla geçtiği söylenebilir.

⁴⁵ Virginia A. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri, 1700-1870*, (çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011), s. 254-255.

⁴⁶ Aksan, s. 255-256.

⁴⁷ Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, (çev. Hür Güldü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008), s. 494-495.

⁴⁸ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, (çev. D. Mızrak, E. Ç. Mızrak, İstanbul: Selenge Yayınları, 2011), s. 241.

⁴⁹ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), s. 300.

⁵⁰ Kurat, s. 300-301.

⁵¹ Driault, s. 188-189.

Hindistan'ın Önemi

İngiltere, bir taraftan Levant Kumpanyası ile Akdeniz, diğer taraftan Doğu Hindistan Kumpanyası ile Hindistan ticaretini merkantilist çağ boyunca kontrol altında tutmayı başarmıştı.⁵² Fakat bu başarıyı elde edebilmek için İngilizler, 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Hollanda, İspanya ve Fransa ile uzun süreli maliyetli savaflara katılmak zorunda kalmıştır. İmparatorluğun hazinesinin can damarı Akdeniz ve Hindistan ticaretinin güvenliği, Londra siyasetinin en öncelikli konusuydu. Yedi Yıl Savaşları'nın ardından Hindistan'ın İngiliz hâkimiyetine girmesiyle buranın önemi daha da artmış oldu. Peki, Hindistan neden bu kadar önemliydi? İngiliz merkantilizmi, dış ticaret fazlası esasına dayanıyordu.⁵³ İngiliz iktisatçı ve Doğu Hint Kumpanyası yöneticilerinden Thomas Mun (1571-1641) bu konuda özetle şu tezi savunmuştu. Eğer İngiltere, hazinesini değerli madenlerle doldurmak istiyorsa, o halde satın aldığından daha fazlasını satmalıydı; böylelikle dış ticaret dengesini kendi lehine çevirmiş olacak ve bu sayede aradaki fark hazineye kalacaktı.⁵⁴ Mun'a göre dış ticaret fazlası verebilmenin en kestirme ve istikrarlı yolu; değerli mallar ihraç etmekten geçmekteydi. Değerli malların üretilebilmesinin koşulu olarak Mun, endüstrinin geliştirilmesini gerekli görmüştü. O halde İngiliz merkantilizmin ana hedefi, son tahlilde, endüstriyi mümkün olan her kanaldan teşvik edip, mamul mal üretimini artırmaktı.

Korumacı, müdahaleci ve milli bir ekonomi politikasına dayanan merkantilist iktisat çağında, Avrupalı devletlerde sömürgelere dayalı ekonomik büyüme ve kendi kendine yeterlilik (otarşi) hâkim anlayış olarak görülür. Bu anlayış çerçevesinde İngiliz Parlamentosu, sömürge ticaretinden daha fazla pay almak amacıyla, 1651, 1660, 1662 ve 1663 yıllarında çıkartmış olduğu denizcilik yasalarıyla; İngiltere ile kolonileri arasındaki deniz ticaretinin yalnızca İngiliz bandıralı gemiler vasıtasıyla yapılmasını sağlamıştı. Bu yasalar bir taraftan İngiltere'nin dış ticaret dengesini dışa bağımlılıktan kurtardığı gibi, diğer taraftan İngiliz gemiciliğinin gelişiminin ve büyümesinin önünü açmıştı.

Sömürgeye dayalı ekonomik büyüme modelinde, Güney Doğu Asya'nın antreposu konumundaki Hindistan'ın İngiltere'nin en mühim kolonisi durumuna yükselmesi gayet doğaldı. İngiliz ekonomisi gereksinim duyduğu hammadde ihtiyacını bu topraklardan tedarik ederken aynı zamanda ürettiği endüstriyel ürünlerini de bu pazarlarda kolaylıkla satabilirdi. Diğer bir ifadeyle, İngiliz gemileri Hindistan'a mamul mal götürüp, karşılığında tarımsal ya da işlenmemiş ürünler getirmişlerdir. 17. yüzyılın son çeyreğinde çıkartılan denizcilik yasalarıyla İmparatorluğun en

⁵² Herbert Richmond, "The Strategy of the Mediterranean", *Foreign Affairs* 14/2, (1936): 275-278.

⁵³ İngiliz merkantilizmi için şu ana kaynağa bakılabilir: Thomas Mun, *England's Treasure by Foreign Trade 1664*, (New York, 1895).

⁵⁴ Mun, s. 28-30.

önemli kolonisi Hindistan ile diğer ülkelerin, İngiltere'nin onayı olmaksızın ticaret yapmaları mümkün olmaktan çıkartılmıştı. Hindistan ile Avrupa arasındaki ticaretin İngiltere lehine monopolleşmesi, dünyanın en büyük hammadde kaynağı ile pazarını yönetme imtiyazını Hindistan'ın bağımsızlığına kadar İngiltere'nin elinde tutmasına neden olmuştu. Diğer bir ifadeyle, İngiltere dünya ekonomisinde var olan en büyük tüketici ve üretici pazarını yüzyıllar boyunca kendi yasaları ve gücüyle yönetmişti. Hal böyle olunca, Hindistan İngiliz sanayisinin lokomotif sömürmesine dönüşmüştür. Bunların dışında, İngiltere Hindistan'a; tarım, sanayi, iletişim ve ulaşım alanlarında muazzam büyüklükte yatırımlar yapmıştır. İngilizler Hindistan'a 1880'lere kadar yaklaşık 270 milyon sterlinlik yatırım götürmüşlerdi ve bu rakam İngiltere'nin tüm dış yatırımlarının aşağı yukarı beşte birine denk geliyordu.⁵⁵ 1914 yılına gelindiğinde bu meblağ yüzde elli artarak 400 milyon sterline ulaşmıştı.⁵⁶ Demir-çelik endüstrisinde sağlanan gelişmeler sayesinde, demiryolu inşası 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayileşmiş ülkelerin yatırım yapmak için kıyasıya rekabet ettikleri yeni bir sektör olarak ortaya çıkmıştı.

Demiryolunun iktisadi, siyasi, sosyal ve askeri başta olmak üzere birçok olumlu yönünün bulunması bu sektörü sanayileşmiş ülkeler için oldukça cazip kılmıştı. O nedenle, demiryolu projeleri sermayenin yönelebileceği en kârlı yatırım alanlarının başında geliyordu. İngiltere bu yeni yatırım alanını Hindistan'da optimum ölçekte faaliyete geçirerek burada muazzam demiryolu yatırımları yapmıştı. 1853 yılında Bombay'dan ilk lokomotif hareket ettikten yaklaşık yarım asır sonra Hindistan'da toplam demiryolu ağı aşağı yukarı 40.000 kilometreye ulaşmıştı.⁵⁷ Bu tarihlerde yapılan demiryolu yatırımlarından elde edilen toplam gelirin 21 milyon sterlin civarında olduğu hesap edilmişti.⁵⁸ Demiryolunun yapımı sırasında ihtiyaç duyulan malzemenin çoğunluğunun İngiltere'den getiriliyor olması yapılan işin bir diğer önemli yanını oluşturuyordu. Nitekim bu sayede İngiltere demir çelik sanayisi için muazzam bir pazar yaratılmıştı. Demiryolu yatırımlarının İngiltere'ye sağladığı hatırı sayılır diğer bir avantaj da kömürün demiryolu ulaşımında ana yakıt olmasından dolayı Hindistan'a bol miktarda kömür satması olmuştur. Nihayetinde, Hint demiryolu projesi bir taraftan İngiliz sermayesine yeni yatırım fırsatları sunarken, diğer taraftan demiryolu sayesinde İngiltere'nin Hint pazarını daha etkin olarak yönetmesine imkân tanımıştır. İngiltere'nin uluslararası sermaye yatırımlarının büyük kısmını Hindistan'da değerlendirmesi sebebiyle İngiliz İmparatorluğu açısından birinci önceliğin Hindistan'ın ve bu sömürgeye giden yolların güvence altında tutulması olduğu söylenebilir.

⁵⁵ Niall Ferguson, *İmparatorluk Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirishi*, (çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015), s. 212.

⁵⁶ Ferguson, s. 212.

⁵⁷ H. J. Tozer, *British India and Its Trade*, (London and New York: Harper&Brothers, 1902), s. 68.

⁵⁸ Tozer, s. 69.

Ticaret yollarının güvenliğine gelinecek olursa, 'üzerinde güneş batmayan imparatorluk' unvanıyla tarihte yerini alan İngiliz İmparatorluğu için dünya sathında beş önemli stratejik bölge bulunmaktadır. Bunlar, Dover Boğazı, Cebeli Tarık Boğazı, İskenderiye, Ümit Burnu ve Singapur'dur. Kuzey Denizi ile Atlantik Okyanusu arasındaki ulaşımının tüm yükünü çeken Dover Boğazı'ndan başlayıp Malakka Boğazı'nı aşır Hong Kong'a kadar uzanan uzunca bir ticaret yolunun güvenli bir şekilde kesintisiz olarak işlemesi İngiltere için hayati öneme sahipti. Yapılan bir araştırmaya göre 1879-1910 yılları arasında Singapur yoluyla yapılan ticaretin yarısından fazlası İngiliz bandıralı gemiler tarafından gerçekleştiriliyordu.⁵⁹ Yine aynı araştırmanın verilerine göre, bu ticaretin hacmi 1860-1938 yıl aralığında 42 milyon dolardan 600 milyon dolara ulaşmıştı.⁶⁰ Bu miktarların sadece Malakka Boğazı'ndan akan ticaretin hacmini gösterdiği göz ardı edilmemelidir. Bir bütün olarak düşünüldüğünde Malakka-Dover hattına neden 'Britanya İmparatorluğu'nun can damarı' denildiği kolayca anlaşılmaktadır.

Sonuç

Romalıların *mare nostrum*, *bizim deniz*, olarak adlandırdıkları dünyanın en büyük iç denizi Akdeniz, eski ticaret yolları ile yeni ticaret yollarını birleştiren uluslararası ticaretin bir kesişme noktası olarak sömürgeci devletlerin sürekli ilgisine mazhar olmuştur. Keşifler Çağı sonrası bir müddet bu ilgiden yoksun kalmış fakat Avrupa'da artan sermaye birikiminin yarattığı ticari devrim Akdeniz'i yeniden önemli kılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin azalan gücü bu noktada önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle, 1517 yılında Mısır'ın fethi ile Napolyon'un Mısır'ı işgal ettiği 1798 yılına kadarki sürede Akdeniz uluslararası sorunların dışında kalmıştır. Akdeniz, Mısır'ın işgaliyle uluslararası mücadelenin önemli bir satranç tahtası haline gelmiştir. Yapılan bu mücadelenin özünde uluslararası ticareti yönetme arzusu olduğu söylenebilir.

Tarihsel süreç içinde Ceneviz, Venedik, Osmanlı, İspanya, Hollanda, Fransa ve İngiltere sırasıyla Akdeniz'de varlıklarını en etkili şekilde hissettirmişlerdir. Westphalia sonrası süreçte oluşturulan modern uluslararası ilişkiler sisteminde devletlerin Raison d'état'ı bir risk/kazanç hesabına dönüştüğü hesaba katılırsa, bu bağlamda ulusal çıkarın devletlerin ekonomik kaygılarının bir fonksiyonu haline geldiği savunulabilir. Akdeniz'in Avrupa, Asya ve Afrika arasında ticari emtianın taşındığı bir köprü vazifesi görmesi risk/kazanç muhasebesini anlamlı kılmıştır. İşte bu nedenle, Doğu Sorunu'nun köklerinin bu mücadelede aranması yerinde bir davranış olacaktır. Akdeniz'in stratejik değeri ve jeopolitik konumu, onun Güney Doğu Asya'dan başlayıp Kuzey Avrupa'ya kadar uzanan ticaret

⁵⁹ Mark Cleary, Goh Kim Chuan, *Environment and Development in the Straits of Malacca*, (London and New York: Routledge, 2005), s. 113.

⁶⁰ Cleary, Chuan, s. 111.

yollarını kontrol ediyor olmasından kaynaklandığı her daim göz önünde bulundurulmalıdır. Söz konusu ticaret yolunu ele geçirmek için devletler uzun süre mücadele etmiştir. 18. yüzyıldan itibaren İngiltere bu mücadelenin her zaman bir tarafında olmuştur. Hindistan ile Avrupa arasındaki ticareti yöneten bir devlet olarak İngiltere'nin öncelikli siyaseti uluslararası güç dengesini ve statükoyu korunmak olduğu söylenebilir. Nitekim, statükonun mevcudiyeti ve devamı en çok İngiltere'ye hizmet ediyordu. Napolyon tarafından düzenin tehdit edilmesi karşısında en büyük tepkinin İngiltere'den gelmesinin nedeni burada aranmalıdır. Fransa'nın ezeli rakibi İngiltere'yi doğrudan işgal etmek yerine *kıta ablukası*'na başvurmasının ve bunun yanında Mısır'ı işgal etmesinin önemli bir nedeni Akdeniz'de *status quo ante*'yi sağlamak düşüncesidir. O halde denilebilir ki, 18. yüzyıldan başlayıp günümüze kadar devam eden Akdeniz'deki çatışmanın sebebi *status quo* yanlısı güçler ile *status quo ante* taraftarı güçler arasındaki mücadeledir. Çatışmanın kaynağı ise uluslararası ticaret yollarını, sonraki yüzyılda enerji kaynaklarını, ele geçirmektir.

Kaynakça

- Aksan, Virginia A., *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri, 1700-1870*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.
- Anderson, Matthew Smith, *Doğu Sorunu, 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, çev. İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Bradford, Ernle, *Akdeniz Bir Denizin Portresi*, (çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2004.
- Cleary, Mark, Chuan, Goh Kim, *Environment and Development in the Straits of Malacca*, London and New York: Routledge, 2005.
- Cunningham, Allan, "The Oczakov Debate", *Middle Eastern Studies* 1/3, (1965): 209-237.
- Driault, Edouard, *Napoleon'un Şark Siyaseti*, çev. Köprülüzade M. Fuad, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Federzoni, Luigi, "Hegemony in the Mediterranean", *Foreign Affairs* 14/3, (1936) : 387-397.
- Ferguson, Niall, *İmparatorluk Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirishi*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Gregory, Desmond, *Malta, Britain, and the European Powers, 1793-1815*, London: Associated Univesity Press, 1996.
- Hattendorf, John B. *Naval Policy and Strategy in the Mediterranean: Past, Present, and Future*, London: Frank Cass, 2000.
- Huberman, Leo, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Murat Belge, 12. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Kennedy, Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, çev. Birtane Karanakçı, 12. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.
- Kissinger, Henry, *Diplomasi*, çev. İbrahim H. Kurt, 10. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.
- Kodaman, Timuçin, Akçay, Ekrem Yaşar, "Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22, (2010): 75-92.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Laidlaw, Christine, *Levant'taki İngilizler*, çev. Hakan Abacı, İstanbul: Alfa Kitabevi, 2014.
- Mckay, Derek, Scott, H.M., *Büyük Güçlerin Yükselişi 1648-1815*, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.

- Mun, Thomas, *England's Treasure by Forraign Trade 1664*, New York, 1895.
- Palmer, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi, İstanbul: Sabah Kitapları, 1995.
- Parker, David (ed.), *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, çev. Kemal İnal, Ankara: Dost Kitabevi, 2003.
- Ragsdale, Hugh, "Evaluating the Traditions of Russian Aggression: Catherine II and the Greek Project", *The Slavonic and East European Review* 66/1, (1988): 91-117.
- Richmond, Herbert, "The Strategy of the Mediterranean", *Foreign Affairs* 14/2, (1936): 274-282.
- Shaw, Stanford J. *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, çev. Hür Güldü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Skousen, Mark, *İktisadi Düşünce Tarihi, Modern İktisadın İnşası*, çev. M. Acar, E. Erdem ve M. Toprak, 6. Baskı, Ankara: Adres Yayınları, 2014.
- The Parliamentary Debates From the Year 1803 to the Present Time*, Hansard, Vol. XXXII, 1816.
- The Parliamentary History of England From the Earliest Period to the year 1803*, Hansard's Parliamentary Debates, Vol. XXXVI, 1820.
- Tozer, H. J., *British India and Its Trade*, London and New York: Harper&Brothers, 1902.
- Turan, Namık Sinan, *İmparatorluk ve Diplomasi Osmanlı Diplomasinin İzinde*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Vernadsky, George, *Rusya Tarihi*, çev. D. Mızrak, E. Ç. Mızrak, İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.
- Wallerstein, Immanuel, *Modern Dünya Sistemi III*, çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarın Yayınları, 2011.
- Wiesner-Hanks, Merry E., *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, çev. Hamit Çalışkan, 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları 2012.
- Wood, Alfred C., *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.
- Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, "Bir Avrupa Diplomasi Merkezi Olarak İstanbul 1792-1798 Dönemi İngiliz Kaynaklarına Göre", *Osmanlı I, Yeni Türkiye Yayınları*, (1999): 660-675.

